

Lagutskottets betänkande

1977/78:2

med anledning av motioner om förmynderskap

Ärendet

I betänkandet behandlas tre motioner, 1976/77:245, 1976/77:653 och 1976/77:657, vari tas upp frågor om omyndighetsförklaring, hävande av sådan förklaring och om arvode till förmyndare.

I samband med ett studiebesök i Jönköpings län har utskottet inhämtat synpunkter på motionsspörsmålen från företrädare för överförmyndarnämnder i länet.

Utskottet har vidare inhämtat remissyttranden över motionerna 1976/77:653 och 657 från socialstyrelsen, Stockholms tingsrätt, statens handikappråd, Stockholms överförmyndarnämnd, Riksförbundet FUB för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna samt Riksförbundet för social och mental hälsa. Över motionen 1976/77:653 har yttranden även inhämtats från Göta hovrätt, Luleå tingsrätt och Svenska läkaresällskapet. Därjämte har yttrande inhämtats över motionen 1976/77:657 från Svenska kommunförbundet.

Motionsyrkandena

I motionen 1976/77:245 av Hagar Normark m. fl. (s) yrkas att riksdagen hos regeringen begär en lagändring som innebär att de som blivit, eller blir, omyndigförklarade obligatoriskt får sin sak omprövad, exempelvis inom två år.

I motionen 1976/77:653 av Mats Hellström m. fl. (s) yrkas att riksdagen hos regeringen begär sådan förändring av villkoren för upphävande av förmynderskap att särskilda skäl – som alternativ till läkarintyg – skall kunna åberopas som tillräckliga för upphävande av förmynderskap.

I motionen 1976/77:657 av Inger Lindquist (m) yrkas att riksdagen hos regeringen begär en kartläggning av hur reglerna om förmynderskap i föräldrabalken i de avseenden som anges i motionen har tillämpats och att regeringen därefter förelägger riksdagen de ändringsförslag som kan bli en följd av denna granskning.

Omyndighetsförklaring

Gällande ordning

Enligt 10 kap. 1 § föräldrabalken (FB) skall den som fyllt 18 år förklaras omyndig av domstol, om han på grund av psykisk sjukdom, hämmad för-

ståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag inte kan vårda sig eller sin egendom. En förutsättning för omyndighetsförklaring är vidare att det inte är tillräckligt att god man förordnas för personen i fråga eller att han på annat mindre ingripande sätt får hjälp med vården av sina angelägenheter. I 2 § stadgas att domstol får förklara att underårig skall förbli omyndig också efter uppnådd myndighetsålder om det beträffande honom föreligger sådant fall som avses i 1 §. För den som omyndigförklaras skall rätten utse en förmyndare (11 kap. 3 § FB).

Med omyndighetsförklaring följer vissa rättsverkningar. Sålunda gäller enligt 3 § att den omyndigförklarade i princip inte får råda över sin egendom eller åta sig förbindelser. Den som omyndighetsförklarats av domstol har ej heller rösträtt vid val till riksdagen (3 kap. 2 § regeringsformen) eller vid kommunalval (2 kap. 6 § kommunallagen). Också enligt andra författningar gäller vissa inskränkningar beträffande den som är omyndigförklarad.

Regler om förordnande av god man finns i 18 kap. FB. God man kan förordnas om bl. a. en förmyndare av olika orsaker inte kan utöva förmynderskapet eller förmyndaren och den omyndige i en angelägenhet har stridiga intressen. Vidare gäller enligt 3 § att domstol kan förordna god man för den som på grund av sjukdom, hämmad förståndsutveckling, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver bistånd med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person.

Ansökan om omyndighetsförklaring får göras av den som ansökningen gäller, hans make och närmaste fränder, överförmyndaren samt, då fråga är om underårig, av förmyndaren. I lagen (1956:2) om socialhjälp stadgas att socialnämnd är skyldig att till överförmyndaren anmäla när behov föreligger av att hjälptagare omyndigförklaras eller att god man förordnas för honom. Finner överförmyndaren att god man bör förordnas för någon skall han enligt överförmyndarkungörelsen (1974:1074) anmäla detta till rätten.

I mål om omyndighetsförklaring gäller som huvudregel att domstolen skall utfärda föreläggande för den ansökningen avser att svara i målet. Vidare skall rätten förordna biträde att bevaka hans rätt i målet om det ej är uppenbart att biträde inte erfordras. Föreläggande behöver dock inte utfärdas om ansökningen gjorts av den vars försättande i omyndighet det är fråga om eller denne medgivit ansökningen. Är det uppenbart att han inte förstår vad saken gäller eller skulle lida allvarlig skada av att delges ansökningen skall rätten förordna god man att företräda honom i målet och bevaka hans rätt. I fall av sistnämnda natur skall något rättegångsbiträde inte förordnas.

1974 års reform av förmynderskapslagstiftningen

FB:s regler om omyndighetsförklaring och om förordnande av god man fick sin nuvarande utformning vid en reform av föräldrabalken år 1974 (prop. 1974:142, LU 1974:38). Reformen innebar bl. a. väsentliga inskränk-

ningar i då gällande omyndighetsgrunder och en vidgning av möjligheterna att förordna god man.

I *propositionen* (s. 116–121) anförde föredragande statsrådet bl. a. att en omyndighetsförklaring borde komma till stånd bara när det förelåg verkligt behov av en så genomgripande åtgärd. Det hjälpbehov som förelåg torde enligt statsrådet ofta kunna tillgodoses utan att förmyndare förordnades. Han pekade härvidlag på den hjälp som kunde beredas genom kommunens sociala verksamhet. Han framhöll vidare att i vissa fall den enskildes behov av hjälp i rättsliga eller ekonomiska angelägenheter kunde vara så omfattande att det inte var tillräckligt med det bistånd som kunde lämnas inom ramen för sådan verksamhet. I sådana fall kunde det dock vara möjligt att bereda den enskilde erforderlig hjälp genom ett utbyggt godmansinstitut. Enligt statsrådet var det dock uppenbart att man inte helt kunde undvika omyndighetsförklaringar.

Beaktas borde bl. a., fortsatte statsrådet, att om man alltid skulle låta den som har nedsatt psykisk hälsa behålla sin rättsliga handlingsförmåga och i stället skulle tillgodose hans behov av bistånd genom förordnande av god man e. d., fanns det risk för att den sjuke själv ingick rättshandlingar i strid med de åtgärder som vidtogs av den gode mannen. Detta kunde uppenbarligen vara till skada såväl för den sjuke själv som för tredje man. I de flesta fall torde det emellertid enligt statsrådet finnas små risker för att den sjuke på det angivna sättet skulle ingå kolliderande rättshandlingar. Särskilt liten ansåg han risken vara i de fall då den sjuke själv är på det klara med sitt behov av hjälp. Även i andra situationer, t. ex. när den sjuke var föremål för fortlöpande vård, torde man normalt kunna bortse från risken för kolliderande rättshandlingar.

Statsrådet fortsatte:

Även i övrigt anser jag att den föreslagna utformningen av 10 kap. 1 § första punkten FB bör godtas. Omyndigförklaring skall alltså kunna ske endast om någon på grund av psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag är ur stånd att vårda sig eller sin egendom och det inte är tillräckligt att god man förordnas för den som ansökningen avser eller att han på annat mindre ingripande sätt får bistånd i vården av sina angelägenheter. Detta innebär att domstolen, sedan det har konstaterats att den enskildes tillstånd är sådant som anges i lagrummet, i första hand skall pröva om han inte kan få tillfredsställande personlig omvårdnad genom anhöriga, inom ramen för kommunens sociala verksamhet eller på sjukvårdsinrättning e. d. Vidare bör prövas om inte den enskildes rättsliga eller ekonomiska angelägenheter kan bli tillfredsställande skötta på något av de angivna sätten eller genom t. ex. banks notariatavdelning, advokat eller annan förtroendeman. Skulle den enskildes behov av hjälp inte kunna tillgodoses på sådant sätt, ankommer det på domstolen att pröva om det inte är tillräckligt att förordna god man. Som jag redan tidigare har framhållit kan emellertid förhållandena ibland vara sådana att en omyndigförklaring framstår som oundgänglig. Framför allt torde detta vara fallet, om det finns en överhängande risk för att den sjuke ingår rätts-

handlingar som kolliderar med dem som en god man skulle komma att ingå och detta skulle medföra väsentlig skada för den sjuke.

I propositionen (s. 122 och 123) behandlades också frågan om rösträtten för omyndiga. Statsrådet anförde därvid följande:

Frågan huruvida en omyndigförklaring bör föranleda förlust av rösträtten har behandlats i propositionen med förslag till ny regeringsform (prop. 1973:90 s. 163). Bl. a. diskuterades möjligheten att låta endast den som omyndigförklaras enligt 10 kap. 1 § första punkten FB gå förlustig rösträtten. Vidare behandlades alternativet att ställa upp ett fristående kriterium varigenom personer med viss angiven sinnesbeskaffenhet skulle diskvalificeras från rösträtt. Bägge alternativen avvisades emellertid. I stället förordades i propositionen att nuvarande ordning skulle behållas. Det slutligt antagna förslaget till regeringsform innebär också, som tidigare nämnts, att omyndigförklaring alltid medför förlust av rösträtten, oavsett på vilken grund omyndigförklaringen skett.

Det kan enligt min mening inte komma i fråga att nu föreslå någon ändring i den princip som har kommit till uttryck i den nyligen antagna nya regeringsformen. Den som omyndigförklaras bör således även i fortsättningen alltid gå förlustig sin rösträtt. Om man emellertid i enlighet med vad jag nyss föreslagit slopar de nuvarande omyndighetsgrunderna i 10 kap. 1 § andra–fjärde punkterna FB och samtidigt inskränker möjligheten till omyndigförklaring enligt 10 kap. 1 § första punkten, blir resultatet att rösträtten kommer att gå förlorad endast i sådana fall där det får anses klart befogat.

I sitt av riksdagen godkända betänkande tillstyrkte *lagutskottet* förslaget om ändring av reglerna angående omyndighetsförklaring. Utskottet framhöll härvid att det med hänsyn till omyndighetsförklaringens vittgående verkningar var angeläget att den kom till användning endast där det förelåg ett verkligt behov av ett omfattande rättsligt skydd. Uppenbart var emellertid att det då förekom fall av omyndighetsförklaringar, där det hade varit tillfyllest med ett godmansförordande, om lagen hade medgett detta. Ett klart belägg för att den dåvarande ordningen inte var tillfredsställande utgjorde också handikapporganisationernas vid upprepade tillfällen framförda önskemål om en begränsning av institutet omyndighetsförklaring och en utökning av möjligheterna att på andra sätt bistå den handikappade, när det gäller rättsliga och ekonomiska dispositioner. Mot bakgrund av det anförda anslöt sig utskottet till grundtanken i propositionen att omyndighetsförklaring borde tillgripas endast när annan mindre ingripande åtgärd inte var tillfyllest för ett tillfredsställande omhändertagande av den enskildes angelägenheter. Den i sådat syfte föreslagna ändringen i 10 kap. 1 § första punkten i förening med de föreslagna vidgade möjligheterna i 18 kap. 3 § att förordna god man borde enligt utskottets mening kunna få till följd att antalet omyndighetsförklaringar kom att nedbringas väsentligt.

Motionsmotivering

I motionen 1976/77:657 framhålls att uttalandena under förarbetena till 1974 års ändringar i FB vid rättstillämpningen uppfattats så att en person som är gravt psykiskt sjuk och till följd därav kontinuerligt vårdas på sjukhus inte skall omyndigförklaras. Däremot kan det enligt motionären bli nödvändigt att omyndigförklara en psykiskt sjuk person, vars sjukdom inte är av så allvarligt slag att den föranleder sjukhusvård. Detta har till följd att psykiskt sjuka personer som stadigvarande måste vårdas på sjukhus behåller sin rösträtt, medan betydligt friskare personer genom omyndighetsförklaringen går miste om sin rätt att rösta. Motionären anser att denna ojämlikhet inte är tillfredsställande. Faran för att den sjuke som vårdas på sjukhus inte förstår innebörden av sin handling är vidare uppenbar. Motionären framför inte något förslag till ändring men anser att en uppföljning av rättstillämpningen skulle vara värdefull som underlag för framtida ställningstaganden.

Remissvar

Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH) och *Svenska kommunförbundet* tillstyrker bifall till motionsyrkandet. Statens handikappråd och Riksförbundet FUB för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna instämmer kraftigt i motionens hemställan om översyn av hur gällande bestämmelser fungerar. *Socialstyrelsen* ifrågasätter värdet av den begärda kartläggningen medan *Stockholms tingsrätt* anser att det ännu är för tidigt med en sådan kartläggning som motionären begär. Motionsyrkandet avstyrks uttryckligen av *Stockholms överförmyndarnämnd*.

Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH) framhåller att den problematik som motionären aktualiserar förtjänar att utvecklas. Grunden till problematiken ligger enligt RSMH:s mening i det förhållandet, att lagstiftningen inte tillräckligt tagit hänsyn till arten och graden av de störningar av psykisk natur, som kan förekomma. RSMH har i sitt remissyttrande över Förmynderskap, SOU 1970:67, bl. a. framhållit att man noga bort penetrera de avgränsningar som blir följden av terminologin "psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet". Förbundet har bl. a. pekat på att man i utredningen antytt, att man vet orsakerna till "psykisk sjukdom" resp. "psykisk avvikelse". Detta påpekande ansåg förbundet befogat mot bakgrunden av att det inom psykiatri råder motstridiga åsikter om orsakerna till att psykiska störningar uppkommer. Orsakerna har enligt förbundets mening avgörande betydelse såväl för behandlingsinnehåll som för graden av ev. inskränkning av den personliga rörelsefriheten. Lagstiftningen har mot bakgrund av det ovan sagda inte i tillräcklig grad givit möjligheter att avväga inskränkningar i den personliga rörelsefriheten alltefter det verkliga behovet. I den nuvarande lagstiftningen

och dess tillämpning ligger ett svårgripbart arv från förgångna tider när det gäller synen på människor som har psykiska störningar. Det vore förmätet att tro att detta synsätt på något avgörande sätt skulle förändras genom en förändring i lagstiftningen.

RSMH anser att följande faktorer som rör den enskilde psykiskt störde och dennes möjligheter att tillvarata sin rätt bör beaktas. Detta oavsett om denne vårdas på sjukhus eller ej. Faktorerna berör grunderna för omyndighetsförklaring och skall ses mot bakgrund av de förment vetenskapliga avgränsningar lagen stödjer sig på samt samhällets bristande vårdresurser. Psykiska störningar innebär ibland en förändrad uppfattning om den verklighet som omger den enskilde. Denne kan t. ex. uppfatta sig som förföljd av enskilda eller av myndigheter. I andra fall kan det vara fråga om ett upprymt tillstånd, till synes utan verklighetsförankring. Sådana här tillstånd har i egentlig mening inte med den enskildes intelligens att göra. Den enskilde kan således, trots en grumlad verklighetsuppfattning, fatta avgörande politiska eller andra beslut på rationella grunder. Psykiskt störda, som p. g. a. grumling av verklighetsuppfattningen bedöms vara i behov av vård på sjukhus, kan således i lika hög grad som "normala" medborgare fatta självständiga avgöranden. Graden av störning blir varianten till det ovan sagda. Även i de fall där störningen kan betecknas som svår finns förnuft och rationellt tänkande. – Det förhåller sig fortfarande så, att psykiskt störda i den allmänna uppfattningen hos medborgare anses vara "ifrån sina sinnen". Denna uppfattning påverkar otvivelaktigt den allmänna rättsuppfattningen, vilket i sin tur påverkar de politiska övervägandena i lagstiftningsfrågor.

De i motionen påpekade följderna av lagstiftningen hänför sig enligt RSMH bl. a. till de faktorer som berörts ovan. Den rättstillämpning som hittills utvecklats är därför inte förvånande. Stor skuld till utvecklingen måste dessutom läggas på bristerna inom den öppna psykiatriska vården och eftervården. Det stöd öppenvård skulle kunna ge borde rimligen på ett avgörande sätt utjämna de skillnader som hittills utvecklats när det gäller omyndighetsförklaring. RSMH vill här starkt understryka det otillfredsställande i att frågan om omyndighetsförklaring eller ej i så hög grad kan avgöras av bristande vårdresurser. RSMH, som tillstyrker motionsyrkandet, menar att det därför är angeläget att det vid översynen av rättstillämpningen ägnas särskilt intresse åt i vilken grad denna påverkas av bristande vårdresurser. Rättssäkerheten, integriteten och den personliga friheten i ett rättssamhälle kan inte tillåtas bli beskuren av faktorer som hänför sig till bristande öppenvårdsresurser.

Svenska kommunförbundet erinrar om att ett väsentligt syfte med den nya förmynderskapslagstiftningen var att med hänsyn till omyndighetsförklaringens vittgående verkningar söka begränsa detta instituts användning och i stället ge vidgade möjligheter att förordna god man för den, som behöver bistånd i ekonomiska eller rättsliga angelägenheter eller i vården om sin person. Att omyndighetsförklaring sålunda enligt den nya ordningen borde

komma till stånd endast vid verkligt behov av en så genomgripande åtgärd tillgodosåg önskemål, som framförts från bl. a. handikapporganisationernas sida. Förbundet delar därför motionärens uppfattning, att det inte kan anses tillfredsställande, att de nya bestämmelserna om omyndighetsförklaring och godmansförordnande leder till att man främst tillgriper omyndighetsförklaring i fråga om personer med nedsatt psykisk hälsa utan behov av sjukhusvård men inte omyndigförklarar gravt psykiskt sjuka under hänvisning till att vederbörande får erforderlig personlig omvårdnad på en sjukvårdsinrättning. Med en sådan tolkning skulle även många omyndigförklarade, som nu vårdas på mentalsjukhus, förklaras åter myndiga, eftersom skäl för omyndighet ej längre kunde anses föreligga. Då det är angeläget att rättstillämpningen blir den avsedda har förbundet ingen erinran mot bifall till motionen i denna del.

Socialstyrelsen anser att en saklig prövning av förmågan att utöva rösträtt torde komma att erbjuda väsentliga svårigheter. Det skulle med all säkerhet bli en mycket känslig fråga att införa möjlighet för omyndigförklarad att i vissa fall få utöva rösträtt ävensom att frånta annan person denna rätt. *Socialstyrelsen* anser sig därför böra ifrågasätta värdet av den i motionen begärda kartläggningen.

Efter de nya lagreglernas ikraftträdande den 1 januari 1976 har nio mål om omyndighetsförklaring handlagts vid *Stockholms tingsrätt*. Av dessa har tre avskrivits efter återkallelse. I övriga fall har ansökan om omyndighetsförklaring bifallits. Samtliga ansökningar har gjorts av *Stockholms överförmyndarnämnd*. Tre av de omyndigförklarade vårdades på sjukhus medan de övrigas tillstånd inte krävde sjukhusvård. I fem av fallen åberopades som skäl för omyndighetsförklaring att risk förelåg att den sjuke kunde företa rättshandlingar till skada för sig själv. I det sjätte fallet kunde samtycke till godmansförordnande inte erhållas. – Under samma tidsperiod har god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken förordnats i 579 fall. Det kan enligt tingsrätten ej utrönas i hur många ärenden sådan sjukdom som avses i 10 kap. 1 § föräldrabalken utgjort grund för ansökan.

Risken för kolliderande rättshandlingar mellan den sjuke och den förordnade gode mannen kan synas större när den sjuke vistas utanför sjukhus än när han är intagen för vård. Tingsrättens erfarenhet är emellertid att samma risk föreligger i båda fallen eftersom den som vårdas på sjukhus kan påverkas av besökande. Av större betydelse torde vara om den sjuke har tillgångar eller ej. Tingsrätten anser att det är för tidigt med en sådan kartläggning som föreslås i motionen. Erfarenheter bör samlas under ytterligare några år så att en tillförlitligare tendens framträder.

Stockholms överförmyndarnämnd har som svar på remissen överlämnat och åberopat ett av nämndens kanslichef avgivet utlåtande. I utlåtandet hänvisas till en början till uttalandet i motionen att bestämmelserna "har vid rättstillämpningen uppfattats så att en person som är gravt psykiskt sjuk och till följd därav kontinuerligt vårdas på sjukhus inte skall omyndigförklaras".

Detta generella uttalande anser kanslichefen vara något missvisande och finner det därför angeläget att klarlägga rådande förhållanden.

Vanligtvis är det överförmyndare/överförmyndarnämnder som gör framställning hos rätten om att en sjuk person skall omyndigförklaras. Detta sker efter anmälan som inkommer från överläkare, vårdchef, socialnämnd, nykterhetsnämnd eller nära anhörig. En anmälan till överförmyndaren om att någon bedöms vara i behov av omyndighetsförklaring är inte detsamma som att överförmyndarens ansökan till rätten kommer att avse omyndighetsförklaring. Överförmyndaren kan för sin del finna att den sjukes behov av bistånd mycket väl kan tillgodoses på ett mindre ingripande sätt, t. ex. genom anordnande av godmanskap. Även en överförmyndares ansökan till rätten om omyndighetsförklaring är inte liktydigt med att den sjuke blir omyndigförklarad. Sedan rätten förordnat biträde som bevakar den sjukes rätt i målet kan detta biträde hävda att omyndighetsförklaring är ett för stort ingrepp och resultatet efter förhandling i rätten kan likväl bli ett godmanskap.

Vid bedömningen av den åtgärd som en inkommen anmälan skall medföra är det väsentligt att först fastställa omfattningen av det bistånd som den sjuke behöver vad avser såväl den ekonomiska förvaltningen som den personliga omvårdnaden. Därefter sker en prövning av hur det fastställda hjälpbehovet skall kunna tillgodoses. Visar det sig då vara tillräckligt med ett förordnande av god man för att den sjuke skall få den hjälp han behöver föreligger icke anledning för överförmyndaren att ansöka om omyndighetsförklaring. Förhållandet att den sjuke är intagen för vård är i och för sig ingen anledning till omyndighetsförklaring beroende på att personen erhåller sin vård oavsett om han är omyndig eller ej. Som tidigare framhållits i utlåtandet skall det i stället vara den sjukes behov av bistånd som skall avgöra om en omyndighetsförklaring kan anses vara nödvändig. Då hjälpbehovet för de flesta intagna kan tillfredsställas genom ett anordnande av godmanskap blir följden att omyndighetsförklaringar mestadels kommer i fråga för personer som vistas utanför vårdinrättningar. Detta är inte så märkligt eftersom det just i sådana fall visar sig vara otillräckligt med godmanskap bl. a. beroende på att den sjuke vidtar åtgärder som skadar honom själv eller tredje man.

Att omyndighetsförklaringar enbart skall komma i fråga när andra möjligheter till bistånd anses vara otillräckliga upplevs rent allmänt som positivt. Efter den nya lagens införande har också intresset för att begära bistånd ökat. Från olika vårdinrättningar har nämndens kansli fått höra att man tidigare många gånger avstått från att begära hjälp enär en omyndighetsförklaring har ansetts vara ett för stort ingrepp för det bistånd som varit erforderligt. Anmälningarna om behov av godmanskap har också blivit av en mycket större omfattning än de anmälningar som tidigare gjorts beträffande omyndighetsförklaring. Fördelningen mellan godmanskap och omyndighetsförklaringar framgår tydligast av att av överförmyndarnämndens ansökningar till Stockholms tingsrätt efter den 1 januari 1976 har 454 avsett

godmanskap enligt FB 18:3 och 8 avsett omyndighetsförklaringar. I sammanhanget nämns i utlåtandet att de anordnade godmanskapen har visat sig fungera så väl att det endast i något enstaka fall har varit nödvändigt att förändra godmanskapet till omyndighetsförklaring.

I utlåtandet hänvisas till att motionären anser det vara otillfredsställande att psykiskt sjuka personer med god man skall ha rösträtt medan omyndigförklarade personer utanför vårdinrättningar inte får rösta. Kanslichefen anser för sin del att frågan om en omyndighetsförklaring eller ett godmanskap enbart skall bedömas efter den sjukes behov av bistånd och hur detta bistånd lämpligast skall kunna ges. Rösträtten skall således inte ha någon avgörande betydelse vid denna bedömning. Att det finns personer som i valtider utnyttjar möjligheten att få röster av sådana sjuka som har god man är ett förhållande som bör angripas på annat sätt än att bli ett motiv för ändring av nuvarande bestämmelser rörande omyndighetsförklaring och godmanskap.

Hävande av omyndighetsförklaring

Gällande ordning

Enligt 10 kap. 8 § FB skall omyndighetsförklaring hävas av domstol om skäl för omyndighetsförklaring inte längre föreligger. Ansökan om hävande av omyndighetsförklaring får enligt 10 § göras av den omyndige själv, hans förmyndare eller överförmyndaren. När ansökan inkommit skall som regel föreläggande utfärdas för den ansökningen rör, förmyndaren och överförmyndaren att svara i målet i den mån de inte gjort eller tillstyrkt ansökningen (12 §). I 15 § stadgas att rätten ej får förklara någon omyndig eller åter myndig utan att läkarintyg angående hans sinnestillstånd har företetts. Beträffande den som omyndigförklarats före den 1 januari 1976 av annan orsak än sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten erfordras dock inte att läkarintyg företes. Närmare bestämmelser om läkarintyg finns i kungörelsen (1974:1051) om läkarintyg för omyndighets- och myndighetsförklaringar. Läkarintyg skall vara utfärdat av läkare som har specialistkompetens i allmän psykiatri, rättspsykiatri eller barn- och ungdomspsykiatri eller som annars har förklarats behörig av socialstyrelsen.

Överförmyndarens verksamhet regleras närmare i överförmyndarkungörelsen (1974:1047). Enligt 3 § kungörelsen skall överförmyndaren årligen granska de förmynderskap som avser omyndigförklarade och därvid pröva om det finns skäl att ansöka om hävande av omyndighetsförklaringen. Vidare gäller enligt nykterhetsvårdslagen och socialhjälpslagen att nykterhets- och socialnämnder är skyldiga att anmäla till överförmyndare när någon som är föremål för deras verksamhet inte längre bör vara omyndigförklarad. En motsvarande bestämmelse om anmälningskyldighet finns i sjukvårdskungörelsen och omsorgslagen.

Vissa uttalanden under förarbetena till 1974 års reform

1974 års ändringar i föräldrabalken berörde också delvis ordningen för hävande av omyndighetsförklaringar. Bl. a. infördes möjligheten för överförmyndare att ansöka om sådan åtgärd. I *propositionen* (s. 158 och 159) anförde föredragande statsrådet att det självfallet var angeläget att en person inte är omyndigförklarad under längre tid än nödvändigt. I praktiken torde det förekomma åtskilliga fall då en person förblev omyndigförklarad, trots att grund för omyndighetsförklaring inte längre förelåg. Med den inskränkning av omyndighetsgrunderna som förelögs i propositionen kunde enligt statsrådet antalet sådana fall förväntas växa under en övergångstid. För att komma till rätta med detta problem ansåg statsrådet att man kunde tänka sig att införa ett system med periodiskt återkommande omprövningar av domar på omyndighetsförklaring. Enligt statsrådet skulle det dock föra alltför långt att ha ett system med regelbundna omprövningar av alla domar på omyndighetsförklaring. En bättre ordning var att införa en skyldighet för överförmyndaren att årligen granska alla förmynderskap som inte avser underåriga och ge honom rätt att vid behov ansöka om hävande av omyndighetsförklaringen.

Lagutskottet erinrade i betänkandet 1974:38 om att utskottet tidigare samma år med anledning av en motion angående hävande av omyndighetsförklaringar uttalat (LU 1974:14) att när förutsättningar föreligger för hävande av sådan förklaring det givetvis var viktigt att detta konstaterades så fort som möjligt och att erforderliga åtgärder skyndsamt vidtogs för att få till stånd en myndighetsförklaring. Enligt utskottet skulle det i propositionen föreslagna systemet väl komma att tillgodose utskottets och riksdagens önskemål om att en omyndighetsförklaring inte skulle behöva vara längre än som var oundgängligen nödvändigt. Utskottet tillstyrkte förslaget i propositionen. Utskottet framhöll i anslutning härtill att skyldigheten för överförmyndare att årligen gå igenom alla förmynderskap i förevarande hänseende åtminstone inledningsvis skulle komma att medföra åtskilligt arbete. Särskilt första året kunde det förutsättas att överförmyndarna fick svårt att hinna med granskningen. Sedan man väl fått kännedom om vilka som själva kan vårda sina angelägenheter och för vilka det är till fyllest med biträde av god man och därefter hävt omyndighetsförklaringen för dessa, torde, ansåg utskottet, den fortsatta årliga granskningen emellertid inte behöva bli betungande för överförmyndarna.

Motionsmotiveringar

I *motionen* 1976/77:245 framhålls att människor ofta omyndigförklarats i samband med omhändertagande för samhällsvård i olika former. Det har förekommit att barn på grund av fattigdom och familjeförhållanden kommit på vårdhem och sedan fått förbli där. Som vuxna har de förblivit omyndiga utan att deras situation uppmärksammats.

Motionärerna hänvisar till att i de fall särskilda undersökningar kommit till stånd det inte sällan uppdragats att vederbörande befunnits vara i stånd att klara sig själva. De har återfått sitt människovärde då omyndighetsförklaringen hävts. Det skedda innebär dock, enligt motionärerna, personliga tragedier, då många år gått till spillo. Motionärerna befarar att det kan finnas många andra som kan tänkas klara sig själva, men inte får det, eftersom de blivit omyndigförklarade, kanske för många år sedan. Detta gäller alla omyndigförklarade, vare sig de vistas på anstalt eller ej. Om det funnits en obligatorisk skyldighet att ompröva omyndighetsförklaringar skulle, fortsätter motionärerna, mycket onödigt lidande och många orättvisor kunnat undvikas.

I *motionen 1976/77:653* ifrågasätts om läkarintyg alltid skall behöva företes i mål om hävande av omyndighetsförklaring. Enligt motionärerna är det naturligt att sådant intyg måste föreligga i normalfallen, men det finns exempel på omyndigförklarade personer som i det praktiska livet bevisat sin förmåga att tillfredsställande vårda sina angelägenheter men som av olika skäl inte kan förete läkarintyg på detta.

Motionärerna hänvisar till ett fall där en person efter ett psykiskt sammanbrott på 1950-talet omyndigförklarats men därefter under 25 år hade anställning och själv skötte sin ekonomi och person. Personen i fråga kunde emellertid inte förmås ta kontakt med läkare, och något hävande av omyndighetsförklaringen kunde därför inte komma till stånd.

Enligt motionärerna skulle i ett fall av denna typ t. ex. ett intyg på att vederbörande i 25 år skött ett arbete kunna fungera som underlag för rättens prövning av förmynderskapet. Exemplet visar, anser motionärerna, att det finns situationer då underlag för rättens bedömning av om ett förmynderskap skall upphävas borde utgöras av annat än läkarintyg. Vidare framhålls att det finns många andra exempel där förmynderskapet inte längre har någon praktisk betydelse och där kontakten mellan förmyndare och myndling är liten eller obefintlig men där humana skäl talar emot att vederbörande skall behöva undergå en läkarundersökning för att få omyndighetsförklaringen upphävd.

Motionärerna hänvisar till att antalet omyndigförklarade i Sverige genom gammal praxis har kommit att bli onödigt stort, f. n. ca 30 000, vilket kan jämföras med Danmarks 700–800 eller Norges 800–900. Den nya svenska lagstiftningen syftar bl. a. till att undanröja omyndighetsförklaringar som inte längre bedöms som nödvändiga. För att detta syfte skall kunna nås effektivt anser motionärerna att reglerna för upphävande av omyndighetsförklaring bör ses över, i syfte att finna möjligheter att i vissa lägen ersätta läkarintyg med annan handling, som bekräftar att förmynderskapet kan upphävas. Vid framställning till tingsrätten bör överförmyndaren som alternativ till läkarintyg kunna åberopa särskilda skäl som tillräckliga för upphävande av förmynderskap.

Remissvar

Utskottet har såsom ovan (s. 1) redovisats inhämtat yttrande över motionen 653. *Socialstyrelsen*, *Luleå tingsrätt*, *Stockholms överförmyndarnämnd* och *Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH)* tillstyrker den föreslagna ändringen i reglerna för hävande av omyndighetsförklaring. *Statens handikappråd* och *Riksförbundet FUB för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna* anser att läkarintyg bör kunna ersättas av annan utredning. Motionen avstyrks av *Göta hovrätt*, *Stockholms tingsrätt* och *Svenska läkaresällskapet*.

Socialstyrelsen framhåller att de fall, då läkarintyg av en eller annan anledning inte kan eller bör införskaffas, när ett upphävande av förmynderskap är aktuellt, torde vara mycket sällsynta. Det kan emellertid inte uteslutas att det någon gång kan framstå som rimligt att inte kräva läkarintyg för beslut om hävande av omyndighetsförklaring. *Socialstyrelsen* har därför ingenting att invända mot ett bifall till motionen.

Luleå tingsrätt – som har praktisk erfarenhet av sådana spørsmål som motionen avhandlar – delar uppfattningen, att det kan finnas fall där kravet på företeende av läkarintyg angående sinnestillstånd verkar avhållande för en omyndigförklarad person att ansöka om hävande av omyndighetsförklaringen. Mot bakgrund av att enligt nu gällande lagstiftning omyndighetsförklaring skall undvikas så långt det är möjligt, finner tingsrätten därför skäl tala för att domstolarna undantagsvis bör kunna upphäva en omyndighetsförklaring när läkarintyg saknas men utredningen i övrigt ger övertygande skäl för att den omyndige bör förklaras myndig. Några invändningar ur rättssäkerhetssynpunkt torde knappast kunna resas mot en lagändring enligt förslaget. Det synes dock välbetänkt att åtminstone genom ett motivuttalande klargörs att bestämmelser enligt motionens förslag är av undantagskaraktär, som enligt sin natur tillämpas återhållsamt, och att kravet på läkarintyg kan frånträdas endast i uppenbara fall. Med hänvisning till vad som anförts vill tingsrätten tillstyrka den föreslagna ändringen beträffande reglerna för hävande av omyndighetsförklaring. Tingsrätten vill emellertid därvid även förorda att förfarandereglerna ses över.

I det av *Stockholms överförmyndarnämnd* åberopade, av kanslichefen avgivna utlåtandet anføres att överförmyndarnämndens hittillsvarande genomgång av förmynderskap för omyndigförklarade visar att motionärerna har rätt i sitt påpekande om att det finns omyndigförklarade som inte kommer att bli myndiga så länge kravet om läkarintyg kvarstår. De personer som här avses är sådana som omyndigförklarats enligt förutvarande 10 kap. 1 § 1 punkten föräldrabalken, dvs. grunden för omyndigförklaringen har varit sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av självsamheten, och som inte kan förmås att uppsöka läkare för att få det intyg som erfordras för ett hävande. Vid genomgången av gamla förmynderskap har påträffats flera exempel liknande det som redovisas i motionen. Det är således ingen

ovanlighet att personer – trots att förutsättningar för ett hävande torde föreligga – väljer att fortsätta med sin omyndighet i stället för att låta sig undersökas av läkare. Förutom redovisat exempel finns flera andra där omyndigförklaringen inte längre fyller någon funktion beroende på att förmyndaren varken förvaltar egendomen eller har någon kontakt med myndlingen.

Förhållandet att ett antal personer inte kan återfå sin myndighet trots att förutsättningar föreligger därför kan sägas strida mot lagstiftningens syfte att ingen skall vara omyndigförklarad längre tid än som är nödvändigt. Det synes därför motiverat med kompletterande bestämmelser som möjliggör att annat underlag än läkarintyg skall kunna åberopas vid ansökan om hävande av omyndighetsförklaring. Sådant underlag bör då kunna utgöras av intyg från arbetsgivare, förmyndare, släkting m. fl. I utlåtandet understryks dock nödvändigheten av att huvudförhandling alltid hålls i de fall där annat underlag än läkarintyg åberopas. En kompletterande bestämmelse om att detta skall ske även om ansökan har gjorts eller tillstyrkts av förmyndaren och överförmyndaren bör därför införas i 10 kap. 12 § föräldrabalken. Överförmyndarnämnden tillstyrker motionen, innebärande att särskilda skäl skall kunna åberopas som alternativ till läkarintyg vid ansökan om hävande av omyndighetsförklaring.

Statens handikappråd anför att en framställning om hävande av omyndighetsförklaring kan vara motiverad av att vederbörande person inte längre är att betrakta som psykiskt handikappad. I sådana fall kan ett läkarintyg vara ett viktigt underlag för rättens beslut. Förhållandet kan emellertid också vara det att vederbörande visserligen alltjämt är psykiskt handikappad men har nått sådan mognad, att han inte längre är ur stånd att vårda sig eller sin egendom. En annan möjlighet kan vara att handikappet och oförmågan att vårda sig eller sin egendom kvarstår, men hjälp kan ges på mindre ingripande sätt än genom fortsatt omyndighet. I båda dessa fall kan en social utredning ge bättre beslutsunderlag än läkarintyg.

Såsom i motionen framhålls syftar den nya förmynderskapslagstiftningen till att begränsa användningen av omyndighetsförklaring. Lagen anvisar bl. a. möjligheten att i stället för omyndighetsförklaring förordna god man. För godmansförordnande krävs likaledes läkarintyg. Ett läkarintyg borde emellertid kunna undvaras där framställningen om godmansförordnande motiveras med att vederbörande på grund av hämmad förståndsutveckling behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person samt själv begär att få en god man. Det är angeläget att upphävande av omyndighetsförklaring och förordnande av god man kan ske utan onödiga formella svårigheter. Rådet förslår därför, att läkarintyg skall kunna ersättas av annan utredning, t. ex. social utredning, eller yttrande av omsorgsstyrelse när framställning enligt ovan görs om förordnande av god man och när framställning om hävande av omyndighetsförklaring motiveras av att vederbörande är i stånd att vårda sig själv eller sin egendom eller kan hjälpas på mindre ingripande sätt.

Riksförbundet FUB ansluter sig till statens handikappråds yttrande.

Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH) erinrar om sitt remissvar över förmynderskapsutredningens betänkande samt menar att det i praktiken fortfarande förhåller sig så, att en myndling, som vistas utanför institutionsvård, ofta under långa perioder – om ens någon gång – inte har kontakter med någon psykiatriker. Däremot kan han/hon ha kontakter med socialförvaltning eller vara känd av distriktssköterska. Andra personer i myndlingens närhet har ofta stor kännedom om hans/hennes förhållanden. I en hel del fall är det så att närboende inte har vetskap om att ett förmynderskap föreligger och inte heller finner anledning att ägna tankar åt behov av förmynderskap. RSMH har i sin verksamhet erfarenhet av flera sådana fall. Kravet att förete läkarintyg inför omprövning av ett förmynderskap är därför knappast rimligt. Enligt RSMH:s bestämda uppfattning grundar sig kravet på läkarintyg bl. a. på en övertro på den psykiatriska expertisens möjligheter att bedöma en människas "sinnesbeskaffenhet". Kravet innebär ju att ett sådant intyg ofta utfärdas efter endast en kontakt – ofta kortvarig – mellan psykiater och myndling. Dessutom bör det påpekas att det i många fall inte blir fråga om kontakt med en psykiater som myndlingen tidigare undersökts eller behandlats av. Psykiatrer har själva framhållit det omöjliga i att ens med någon grad av säkerhet kunna avge intyg på grundval av så få och kortvariga kontakter det här vanligen är fråga om.

RSMH anser det därför befogat att, som motionärerna föreslår, så förändra villkoren för hävande av förmynderskap, att särskilda skäl – som alternativ till läkarintyg – skall kunna bedömas som tillräckliga för hävande av förmynderskap.

Göta hovrätt hävdar att domstolarna, om läkarintyg ej skulle krävas i vissa fall, måste skaffa motsvarande information på annat sätt. Enbart skriftliga handlingar torde därvid praktiskt taget aldrig vara till fyllest. I stället kommer det att bli nödvändigt att som vittnen höra personer, vilka har kännedom om den omyndige och dennes förhållanden. Ett sådant förfarande skulle i sin tur medföra att huvudförhandling måste hållas, vilket med nuvarande ordning sällan behövs. Vid jämförelse framstår gällande regler som mera praktiska och bör för den enskilde vara förenade med färre nackdelar och mindre obehag. Hovrätten anser sig alltså inte kunna tillstyrka den föreslagna lagändringen.

Stockholms tingsrätt har sedan de nya bestämmelserna trätt i kraft avgjort 30 mål om hävande av sådana omyndighetsförklaringar som skett med stöd av läkarintyg. I 29 av dessa har omyndighetsförklaringen hävts, varvid i 5 fall samtidigt har förordnats god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken. Den omyndigförklarade har själv ansökt i 18 fall. Beträffande 5 av dessa har överförmyndarnämnden varit medsökande. Nämnden har dessutom tagit initiativ i 8 fall. Vid granskning av den utredning, som förebragts i dessa mål, finner man, att denna väsentligen utgörs av läkarintyg. Dessa innefattar ofta såväl en medicinsk bedömning som uttalanden om hur den omyndigförkla-

rade kan tänkas klara sig i samhället. I vissa fall finns kompletterande yttranden från exempelvis förmyndare och arbetsgivare, som stundom följt den omyndigförklarades utveckling under många år. För bedömningen av den omyndigförklarades situation var i samtliga fall läkarintygen av väsentlig betydelse.

Det torde enligt tingsrätten höra till undantagen att en person vägrar underkasta sig läkarundersökning och därigenom hindras från att bli myndigförklarad. Detta skulle i samtliga fall röra sig om personer som ej är intagna på sjukhus och som kanske under många år klarat sin vardagsekonomi och även ett yrkesarbete utan anmärkning. Med hänsyn till vad ovan anförts och vad som förekommit i målen vid tingsrätten förefaller det tingsrätten svårt att efterge kravet på läkarintyg. Detta skulle då ersättas av någon form av social utredning, vilken måste redovisas i målet om hävande av omyndighetsförklaring. Enligt tingsrättens mening kan en sådan utredning bli besvärande för den omyndigförklarade. Om yttranden måste inhämtas från exempelvis arbetsgivare, hyresvärd, släktingar eller grannar kan detta av den omyndigförklarade upplevas som förnedrande. Det måste nämligen förutsättas att de omyndigförklarade, som det här är fråga om, hyser en stark ovilja mot att omgivningen får kännedom om deras omyndighet. Tingsrätten finner att tillräckliga skäl ej finns för införande av en bestämmelse av innehåll att vid myndighetsförklaring särskilda skäl skall kunna åberopas i stället för läkarintyg.

Svenska läkaresällskapet, som har hört sina sektioner för psykiatri och barn- och ungdomspsykiatri och samrått med sin delegation för medicinsk etik, menar att de i motionen åberopade fallen torde vara få. Sällskapet anser att det bör vara möjligt att komma till rätta med dessa situationer på annat sätt än genom komplettering av lagstiftningen på i motionen föreslaget sätt. En uppluckring av gällande klara bestämmelser torde kunna få oönskade konsekvenser inte minst när det gäller maniska och paranoiska patienter. Sällskapets sektion för psykiatri har i sitt yttrande framfört tanken att man i exceptionella fall skulle kunna göra undantag från kravet på personlig undersökning och således medge att psykiatriskt skolad läkare grundade sitt intyg på information från exempelvis journalhandlingar, socialutredningar m. m. Även om en sådan bestämmelse skulle kunna underlätta handläggningen i något enstaka fall, så skulle fördelarna härmed, anser Sällskapet, på intet vis uppväga risken att ge avkall på den allmänt gällande regeln att läkarintyg skall grundas på personlig undersökning.

Förmyndares plikter

Gällande ordning

Allmänna bestämmelser om förmyndares plikter finns i 13 kap. FB. I 14–16 kap. finns intaget vissa närmare bestämmelser om förmyndarens vård av den omyndiges egendom och om redovisningsskyldighet. Enligt 13 kap.

1 § skall förmyndaren sörja för myndlingens person samt förvalta myndlingens förmögenhet och företräda honom i angelägenheter som rör denna. Är myndlingen underårig träder vårdnadsreglerna i 6 kap. FB in. I 13 kap. 4 § stadgas bl. a. att förmyndaren med nit och omsorg skall vårda myndlingens rätt och främja hans bästa.

För förvaltningen av den omyndiges egendom och för arbetet med den personliga omvårdnaden om myndlingen får förmyndaren enligt 15 kap. 19 § årligen uppbära skäligt arvode. Arvodet skall bestämmas av överförmyndaren med ledning av grunder som fastställs för varje överförmyndardistrikt av vederbörande kommun. Förmyndaren har vidare rätt till ersättning för skäliga utgifter för uppdragets fullgörande. Arvode och ersättning för utgifter skall efter överförmyndarens bestämmande tas ut ur den omyndiges medel. Den omyndiges medel får dock tas i anspråk för detta ändamål endast om hans beräknade inkomst under det år förmyndaruppdraget avser överstiger två basbelopp eller, om särskilda skäl ej föranleder annat, den omyndiges tillgångar har ett värde som överstiger fyra basbelopp. I övrigt skall arvode och ersättning för utgifter betalas av kommunen. De nämnda bestämmelserna äger inte tillämpning på fader eller moder, som på grund av lag är förmyndare. Sådan förmyndare har rätt till arvode endast om överförmyndaren lämnat tillstånd därtill. Ersättning för utgifter utgår endast om dessa hänför sig till förvaltningen av den omyndiges egendom. Arvode och ersättning skall i sådana fall alltid tas ut ur den omyndiges medel.

De redovisade bestämmelserna gäller i tillämpliga delar också god man. Arvode och ersättning till god man bestäms av överförmyndaren, som också beslutar om kostnaderna skall betalas av kommunen eller tas ut av den för vilken god man förordnats.

Till ledning för kommunala beslut om grunder för arvoden till förmyndaren har Svenska kommunförbundet antagit vissa riktlinjer. Beträffande förvaltningen av den omyndiges egendom föreslås ett normalarvode av tre procent av basbeloppet. Normalarvodet skall gälla förmynderskap där myndlingens inkomst- och förmögenhetsförhållanden är sådana att den ekonomiska förvaltningen är okomplicerad och föga tidskrävande. Arvodet skall kunna reduceras i vissa fall, exempelvis då folkpension för den omyndige betalas direkt till en vårdinrättning. Är den ekonomiska förvaltningen mer komplicerad kan arvodet bestämmas till sex procent av basbeloppet eller i vissa fall till nio procent.

Ett särskilt arvode skall vidare bestämmas för den personliga omvårdnaden. Beträffande förmynderskap, där det faktiska utrymmet för insatser inom ramen för vårdnaden om myndlingens person är klart begränsat, bör arvodet vara tre procent av basbeloppet. Detta normalarvode skall i praktiken utgå i de fall då den omyndige på grund av psykisk ohälsa är intagen på sjukhus eller vårdanstalt och endast i mindre omfattning är mottaglig för personlig omvårdnad från förmyndarens sida. I speciella fall kan arvodet reduceras. Vid större vårdnadsinsatser bör normalarvodet få utgöra sex pro-

cent och vid insatser, vilka kan betecknas som mycket stora, nio procent av basbeloppet. Till den förra av dessa grupper hänförs vissa institutionsvårdade och omyndiga, som bor i egen bostad, och till den senare gruppen omyndiga, beträffande vilka arbetet med den personliga omvårdnaden är speciellt krävande.

I riktlinjerna anförs vidare följande:

För att arvode skall kunna utges med högre belopp än vad normalarvodet efter 3 procent på basbeloppet ger bör det både i fråga om den ekonomiska förvaltningen och i fråga om vårdnadsdelen krävas, att förmyndaren lagt ned ett arbete, som kvalificerar för ett högre arvode. Vid en effektiv överförmyndarorganisation bör vad nu sagts inte behöva medföra någon vidlyftig redovisning av arbetsinsatserna. Överförmyndaren torde genom den kännedom han förskaffar sig om myndlingarnas förhållanden och om förmyndarnas sätt att fullgöra sina uppdrag vara i stånd att rättvist bedöma insatsernas art och omfattning. Skulle en förmyndare i särskilt fall begära högre arvode än vad som motsvarar 9 procent för den ekonomiska förvaltningen och/eller 9 procent för den personliga omvårdnaden, bör han givetvis kunna styrka, att alldeles speciella förhållanden förelegat, som föranlett insatser utöver ordinär förvaltning eller omvårdnad. Att förmyndaren då lämnar en redogörelse för det nedlagda arbetet med uppgift även om tidsåtgången synes nödvändigt för att överförmyndaren skall kunna bedöma skäligheten i arvodesanspråket.

Vissa uttalanden under förarbetena till 1974 års reform

1974 års ändringar i FB berörde även reglerna om förmyndares plikter och arvode till förmyndare. Enligt äldre bestämmelser var förmyndarens huvuduppgift att förvalta myndlingens förmögenhet och företräda honom i angelägenheter som rörde denna. I de fall då förmynderskapet avsåg en omyndigförklarad ingick det dessutom i förmyndarens plikter att sörja för myndlingens person i den mån detta med hänsyn till grunden för omyndighetsförklaringen eller av annat skäl var nödvändigt. För arbete härmed hade förmyndaren dock inte rätt till arvode.

I *propositionen* (s. 132) framhöll föredragande statsrådet att det inte rådde något tvivel om att de omyndiga i allmänhet hade ett stort behov av personligt stöd och intressebevakning. Det fick också anses minst lika viktigt att förmyndaren sörjde för den omyndiges person som att han skötte den ekonomiska förvaltningen av den omyndiges egendom. Enligt statsrådet borde detta komma till klart uttryck i lagtexten. Av anförda skäl föreslogs att 13 kap. 1 § FB skulle få sin nuvarande lydelse. Som en ytterligare markering av betydelsen av att förmyndaren ägnade omsorg åt den omyndiges person föreslogs att förmyndarna skulle få rätt till arvode för bistånd i personliga angelägenheter.

I sitt av riksdagen godkända betänkande anslöt sig *lagutskottet* till tanken att den personliga omvårdnaden och den ekonomiska förvaltningen var lika viktiga uppgifter. Enligt utskottet kunde givetvis i det enskilda fallet

de båda arbetsuppgifterna ha olika tyngd. När exempelvis den omyndiges enda inkomst utgjordes av pension eller livränta och hans tillgångar i övrigt var ringa kom naturligt nog förmyndarens huvudsakliga arbetsuppgift att vara att sörja för den omyndiges personliga omvårdnad. I fall däremot där vårdbehovet var litet men där den omyndige innehade betydande tillgångar skulle arbetet med förvaltningen av dessa tillgångar komma att vara den viktigaste arbetsuppgiften för förmyndaren.

I en med anledning av propositionen väckt motion yrkades att förmyndaren skulle åläggas skyldighet att i sina redovisningar redogöra även för sina insatser beträffande den personliga omvårdnaden och intressebevakningen. I betänkandet framhöll utskottet att yrkandet kunde ses som ett uttryck för en oro hos motionären för att förmyndaren även i fortsättningen skulle kunna utan risk för ingripande från överförmyndarens sida underlåta att ägna myndlingen erforderlig omsorg. Enligt utskottet ålåg det emellertid överförmyndaren att inte bara kontrollera förmyndarens förvaltning utan också förvissa sig om att förmyndaren lade ned erforderligt arbete på den personliga omvårdnaden. Enligt 17 kap. 1 § skulle vidare överförmyndaren i fortsättningen vid sin granskning särskilt tillse att omyndigs tillgångar hade i skäligen omfattning använts till dennes nytta. Hade förmyndaren, fortsatte utskottet, inte begärt något arvode för arbete som han nedlagt på den personliga omvårdnaden av den omyndige borde överförmyndaren därför, om han inte redan kände till förhållandena, ta kontakt med förmyndaren och höra efter vad denne under föregående år gjort för den omyndiges person. Hade å andra sidan förmyndaren begärt arvode för arbetet med den personliga omvårdnaden om myndlingen, måste han för att överförmyndaren skulle kunna bedöma skäligheten i arvodesanspråket lämna en redogörelse för sitt arbete. Medföljde sådan redogörelse inte årsräkningen blev överförmyndaren följaktligen nödsakad att i efterhand infordra en redogörelse.

På grund av det anförda ansåg utskottet att motionärens önskemål kunde bli tillgodosett utan en uttrycklig lagregel. Utskottet avstyrkte motionsyrkandet.

Motionsmotivering

I motionen 1976/77:657 framhålls att det från förmyndarhåll anförts betänkligheter mot det sätt på vilket reglerna om arvode till förmyndare kommit att tillämpas. Det har, enligt motionären, gjorts gällande att det av Kommunförbundet rekommenderade taxsystemet motverkat avsikten med lagen, nämligen att förmyndare i betydligt större utsträckning än vad hittills varit fallet skulle ägna sig åt vården och omsorgen om myndlingens person. För att man skall få en uppfattning om hur lagstiftarens intentioner följs och hur lagen kommit att tillämpas i praktiken anser motionären det vara erforderligt med en samlad översyn av dessa frågor, som är av stor social betydelse för många.

Remissvar

Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH). Statens handikappråd, och *Riksförbundet FUB för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna* tillstyrker bifall till motionsyrkandet. *Stockholms tingsrätt* anser det för tidigt med en kartläggning av frågan. *Stockholms överförmyndarnämnd* ser hellre att Kommunförbundet omarbetar sina riktlinjer än att lagstiftningen kompletteras med regler om hur arvode skall beräknas. *Socialstyrelsen* anser det inte befogat med något ingripande från statsmakternas sida. Inte heller *Svenska kommunförbundet* finner att det föreligger tillräckliga skäl för den begärda undersökningen.

Statens handikappråd, till vars yttrande *Riksförbundet FUB* ansluter sig, menar att det bör finnas en bestämmelse som säger att förmyndare skall ha skyldighet att till överförmyndaren ge en uttömmande redovisning av sin verksamhet, särskilt när det gäller stödet och omsorgen om myndlingens person. Även förmyndarens redovisningsskyldighet inför myndlingen måste garanteras. För att kunna rekrytera kvalificerade förmyndare och på grund av uppgiftens svårighet och betydelse är det enligt handikapprådets mening nödvändigt med högre ersättning åt förmyndaren än för närvarande. Det har angetts att 5 timmar/månad är ett minimum av tid som en förmyndare behöver för att fullgöra sitt uppdrag. Handikapprådet vill kraftigt instämma i motionärens hemställan om översyn av hur gällande bestämmelser fungerar.

RSMH konstaterar att det i dag saknas lagregler som föreskriver skyldighet för förmyndaren att i årsräkningen ta in en redogörelse för det arbete som lagts ned på omsorgen om myndlingens person. I vilken grad taxsystemet motverkat lagens mening eller i vilken grad befrielsen från årsredovisning för myndlingen haft liknande effekt är enligt *RSMH* svårt att avgöra. Som motionären framhållit kan förmyndarens verksamhet ha en stor social betydelse för myndlingen. Eftersom denne befinner sig i beroendeställning finns det enligt *RSMH*'s uppfattning anledning att ställa särskilda krav på redovisning och kontroll av förmyndares verksamhet. *RSMH*, som tillstyrker den begärda översynen, anser det angeläget att stryka under att översynen även bör innefatta en omprövning av förmyndares redovisningsskyldighet inför myndlingen.

Socialstyrelsen hänvisar till Kommunförbundets anvisningar och pekar på att dessa utgår från att förvaltning och personlig omvårdnad bör likställas vad gäller storleken av utgående arvode. Normalarvodet – 6 % av basbeloppet – är emellertid fastställt med hänsyn till det vid lagändringens tillkomst normala förmyndararvodet, som i princip enbart utgjorde arvode för den ekonomiska förvaltningen. När förmyndaren i lagen ålades ett större ansvar för myndlingens person, borde därför också arvodet i normalfallet utgå med högre belopp än tidigare för att täcka förmyndarens nämnda merarbete. I så måtto

kan det vara riktigt, som påstås i motionen, att det nuvarande taxesystemet motverkar att förmyndaren kan ägna sig åt myndlingens person. Detta missförhållande kan då förbättras t. ex. genom en höjning av normalarvodet för den personliga omvårdnaden till t. ex. 5–6 % av basbeloppet. En sådan höjning kan kommunerna själva bestämma om, varför något ingripande från statsmakternas sida knappast synes befogat.

Det är ej känt för *Stockholms tingsrätt* huruvida tillämpandet av Kommunförbundets taxesystem kommit att motverka lagstiftarens intentioner. Endast *ett* överklagande av arvodesättningen, såvitt rör den personliga vården, har kommit under tingsrättens prövning. En god man (enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken) yrkade höjning av arvodet från 6 % till 9 % av basbeloppet på grund av stor tidsåtgång. Bifall till besvären tillstyrktes av överförmyndarnämnden med hänvisning till den stora tidsåtgången om vilken uppgift saknats vid överförmyndarnämndens prövning av ärendet. Besvären bifölls av tingsrätten. – Såvitt är för tingsrätten känt tillämpar *Stockholms överförmyndarnämnd* i ”normalfallen” Kommunförbundets taxesystem men anser sig oförhindrad att under vissa förutsättningar göra en egen skälighetsbedömning.

I det av *Stockholms överförmyndarnämnd* åberopade, av kanslichefen avgivna utlåtandet anförs att genom utfärdandet av Kommunförbundets riktlinjer har de önskemål uppfyllts som uttalats i förarbetena till lagen. Lagstiftarens förslag om ett standardarvode för normalfallen samt hållpunkter för när ett högre arvode skall kunna utgå har dock inte Kommunförbundet följt. I stället har Kommunförbundet valt att föreslå tre olika arvodesgrupper i normalfallen och att göra ett allmänt uttalande i fråga om möjligheterna till högre arvoden. Att tre olika arvodesgrupper skall förekomma inom normalfallen kan i och för sig försvaras med att arbetsinsatserna är av så varierande omfattning. Systemet kan dock sägas ha komplicerat överförmyndarens hantering av arvodesfrågorna. Dessutom synes det medföra risk för att förmyndarna blir utsatta för olika behandling inom överförmyndardistriktet. En del överförmyndare medger nämligen enbart låga arvoden för att på så vis begränsa kommunens utgifter medan andra beviljar arvoden som till större delen ligger i närheten av vad som maximalt skall utgå för normalfallen. Förmyndarnas möjligheter till högre arvoden än vad som kan utgå i normalfallen har inte observerats av alla överförmyndare. De överförmyndare som ändå gjort detta har visat att de har ytterst diffusa begrepp om hur sådana arvoden skall bestämmas.

Som en sammanfattning kan sägas att Kommunförbundets riktlinjer – som utformats efter ett alltför stort hänsynstagande till kommunernas intressen av att få ett inflytande över hur arvodena bestäms – har medfört att arvodesframställningar behandlas olika inom överförmyndardistriktet. Vidare må sägas att riktlinjerna inte på något sätt kan anses ha medverkat till ett underlättande av överförmyndarnas rekrytering av nya förmyndare och

gode män. Riktlinjernas negativa följder gör att det kan ifrågasättas om inte lagstiftningen skall ändras så att regler införs om hur stort arvode som skall kunna utgå i normalfallen. Eftersom förmyndarnas arbetsinsatser är så varierande torde det dock bli svårt att utforma regler som kan ge samtliga förmyndare skäligen arvoden. Med anledning därav måste det ses som en bättre lösning att Kommunförbundet uppmanas att omarbete sina riktlinjer. Detta sagt under förutsättning att Kommunförbundet då är berett att utforma sina riktlinjer med inriktning på att de, förutom att ge förmyndare skälligare arvoden, också skall underlätta överförmyndarnas nyrekrytering. Det kan nämnas att samtliga överförmyndare som överförmyndarnämndens kansli varit i kontakt med har talat om att den egna kommunens kostnad för arvoden har blivit lägre än beräknat. Förklaringen härtill är delvis den att många förmyndare hellre godtar överförmyndarens beslut än överklagar detta. En annan förklaring är att så många av de tidigare tillsatta förmyndarna är besläktade med myndlingen och på den grunden har avstått från att uttaga arvode. I Stockholm var det inte mindre än 1/3 av förmyndarna som avstod från sitt arvode för 1975 års förvaltning.

I motionen har anförts att arvodesbestämmelserna har motverkat avsikten att förmyndarna skulle ägna sig åt vården och omsorgen av myndlingens person. I utlåtandet framhålls att detta nog inte är riktigt. De förmyndare och gode män som tillsatts efter den nya lagens genomförande har visat ett stort intresse och i många fall lagt ned ett omfattande arbete när det gäller den personliga omvårdnaden. Förklaringen kan möjligen ligga i att de nya förmyndarna/gode männen blir upplysta om betydelsen av den personliga omvårdnaden redan i samband med tillsättningen. Kritiken avser således de personer som tidigare utsetts till förmyndare. Det måste emellertid anses vara förhastat att redan nu komma med denna kritik eftersom det får anses nödvändigt med en längre övergångsperiod innan samtliga förmyndare har insett att de måste visa en större aktivitet beträffande den personliga omvårdnaden. Av stor betydelse synes vara att överförmyndarna nu arbetar för att förmyndarna skall ändra sina attityder när det gäller omvårdnad om myndlingarna. Överförmyndarnämndens kanslichef har vid sina samtal med överförmyndare utanför Stockholm redan fått åtskilliga bevis för att man från deras sida försöker att på olika sätt öka förmyndarnas insatser på detta område.

Svenska kommunförbundet har på olika sätt sökt sprida kunskap om innebörden av 1974 års förmynderskapsreform och det nya synsätt, som kännetecknar denna. Sålunda har bl. a. en omfattande kursverksamhet bedrivits i form av centralt anordnade kurser för kommunala förtroendemän med uppdrag såsom överförmyndare eller ledamöter i överförmyndarnämnd och handläggande personal. Därutöver har flera regionala kurser anordnats i regi av förbundets länsavdelningar, där inom överförmyndarverksamheten engagerade förtroendemän och tjänstemän haft tillfälle att utbyta erfaren-

heter kring olika frågor, sedan man under en tid tillämpat de nya bestämmelserna och prövat den nya organisationen. Vid båda slagen av kurser har på programmet förekommit ett ämne med rubriken "Överförmyndaren och förmyndarnas kurativa uppgifter" eller liknande. Under denna punkt har informationer lämnats om vad förmyndarens skyldighet att sörja för myndlingens person normalt kan anses omfatta och diskuterats skilda slag av insatser, som härvid kan komma i fråga. På eget initiativ har vidare åtskilliga överförmyndare eller överförmyndarnämnder lokalt informerat förmyndarna om att det i deras uppgifter numera ingår att ägna arbete åt den personliga omvårdnaden om myndlingen i större utsträckning än tidigare och att sådant arbete även grundar rätt till arvode. Det ligger i sakens natur, att olika vägar anlitas i denna informationsverksamhet, såsom annonsering, skriftliga meddelanden, sammankomster, till vilka förmyndarna inbjudits, och personliga sammanträffanden med förmyndarna. Genom förbundets försorg har även utarbetats en blankett för årsräkning m. m., upptagande särskilt utrymme för uppgifter om arten och omfattningen av förmyndarens kurativa arbete. Denna blankett har fått ett positivt mottagande och, såvitt förbundet erfarit, kommit till användning i stor utsträckning vid de redovisningar förmyndarna lämnat i år.

Vid kurserna har självfallet även de nya reglerna om arvode m. m. till förmyndare ingående behandlats. De av Kommunförbundet på statsmakternas indirekta uppfordran utfärdade riktlinjerna i dessa avseenden synes kommunerna i stor omfattning ha antagit, och det säger sig självt, att förbundet ansett sig böra med särskild uppmärksamhet följa den praktiska tillämpningen av arvodesbestämmelserna, speciellt vid de kurser, som ägt rum under senare delen av 1976 och under 1977. Vid dessa tillfällen har inte från något håll hävdats, att det av förbundet rekommenderade systemet för beräkning av förmyndararvode i normalfall skulle ha motverkat avsikten med de nya lagföreskrifterna om ökade insatser av förmyndarna i omsorgen om myndlingens person. Det har ej heller då framkommit eller på annat sätt till förbundskansliet framförts något, som skulle tyda på att det bland förmyndarna skulle råda något mer eller mindre utbrett missnöje med de arvodesbeslut, som överförmyndarna meddelat. Detta utesluter givetvis ej, att en del förmyndare ansett, att de erhållit ett för lågt arvode. Det är också bekant att det är svårt att rekrytera förmyndare i vissa kommuner, t. ex. i Stockholm. I detta sammanhang kan påpekas att de i arvodesystemet ingående procenttalen måhända med hänsyn till förändringarna i penningvärdet rätt snart kan behöva justeras uppåt.

Kommunförbundet är vidare väl medvetet om att särskilda frågor kan uppkomma, som har samband med förmyndarnas kurativa insatser. En sådan fråga gäller tillämpningen av bestämmelserna i 12 kap. föräldrabalken om vilken överförmyndare som skall utöva tillsynen över förmynderskapet. Om exempelvis en förmyndare bor på stort avstånd från den ort, där myndlingen vistas, kan det vara svårt för honom att på ett tillfredsställande

sätt fullgöra arbetet med den personliga omvårdnaden om myndlingen, och detta kan i sin tur föranleda, att man måste överväga särskilda åtgärder. Något entydigt besked om hur hithörande spörsmål bör lösas torde inte kunna ges, utan man synes få pröva vad som i det enskilda fallet kan vara den lämpligaste utvägen. Även nu berörda och andra frågor med anknytning till förmyndarnas och överförmyndarnas uppgifter har diskuterats vid de förut nämnda kurserna. Om det i fortsättningen i sådana sammanhang eller eljest framkommer förslag om ändring i nuvarande lagregler eller i Kommunförbundets rekommendationer, kan det givetvis finnas anledning för förbundet att på lämpligt sätt verka för att ändring kommer till stånd eller genomföra en ändring. Den i motionen begärda samlade översynen av hur arvodessystemet tillämpas i praktiken torde emellertid inte kunna åstadkommas utan en omfattande och tidskrävande undersökning av överförmyndarnas beslut och bakomliggande förhållanden, och för en sådan undersökning föreligger det enligt Kommunförbundets mening åtminstone för närvarande inte tillräckliga skäl.

Utskottet

Inledning

Gällande bestämmelser på förmynderskapsrättens område återfinns i 9–20 kap. föräldrabalken (FB). Bestämmelserna reformerades år 1974 (prop. 1974:142, LU 1974:38). Reformen innebar att grunderna för omyndighetsförklaring begränsades samtidigt som möjligheterna ökade att förordna god man för den som behöver bistånd i ekonomiska eller rättsliga angelägenheter eller i vården om sin person. När det gäller förmyndarens uppgifter betonades att förmyndaren inte bara skall syssla med ekonomisk förvaltning utan också sörja för den omyndiges person. Reformen innebar vidare vissa ändringar i reglerna om inskrivning av förmynderskap och en vidgning av överförmyndarens uppgifter.

Även på det organisatoriska området genomfördes betydelsefulla ändringar. Kommunerna fick sålunda möjlighet att i stället för överförmyndare utse överförmyndarnämnd. Reglerna om ersättning till överförmyndare ändrades så att verksamheten inte längre bekostas genom avgifter från de omyndiga utan i stället betalas av kommunerna. Även bestämmelserna om ersättning till förmyndare ändrades. Bl. a. skall förmyndararvodet i vissa fall betalas av kommunen.

Den nya lagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 1976.

I det följande behandlar utskottet fyra motionsyrkanden som har samband med 1974 års reform.

Omyndighetsförklaring

Enligt 10 kap. 1 § FB kan en person förklaras omyndig om han på grund av psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av

annat slag är ur stånd att vårda sig eller sin egendom. Ett villkor för omyndighetsförklaring är vidare att det inte är tillräckligt antingen att god man förordnas för personen i fråga eller att han på annat mindre ingripande sätt får hjälp med vården av sina angelägenheter. Det nu sagda innebär att domstolen, sedan den har konstaterat att den enskildes sinnessillstånd är sådant som anges i lagrummet, i första hand skall pröva om han inte kan få tillfredsställande hjälp i personliga, rättsliga och ekonomiska angelägenheter av t. ex. anhöriga, genom banks notariatavdelning, av advokat eller inom ramen för kommunens sociala verksamhet. Kan den enskildes behov av hjälp inte tillgodoses på sådant sätt, ankommer det på domstolen att pröva om det inte är tillräckligt att förordna god man. Först om inte heller denna lösning av hjälpbehovet är tillfyllest, får en omyndighetsförklaring ske.

I motionen 657 erinras om att det i förarbetena till 1974 års reform bl. a. uttalades att en omyndighetsförklaring inte borde få ske, om den enskilde kunde få tillfredsställande personlig omvårdnad på en sjukvårdsinrättning. Detta uttalande har enligt motionären kommit att i rättstillämpningen uppfattas så att en person, som är gravt psykiskt sjuk och till följd därav kontinuerligt vårdas på sjukhus, inte skall omyndigförklaras. Eftersom det däremot kan bli nödvändigt att omyndigförklara en psykiskt sjuk person, vars sjukdom inte är av så allvarligt slag att den föranleder sjukhusvård, har rättstillämpningen fått till följd bl. a. att gravt sjuka personer som vistas på sjukhus behåller sin rösträtt, medan betydligt friskare personer mister sin rätt att rösta. En sådan ojämlikhet finner motionären otillfredsställande. Något förslag till lagändring framför inte motionären, men motionären anser att en uppföljning av rättstillämpningen skulle vara värdefull som underlag för framtida ställningstagande.

Som utskottet inledningsvis anfört innebar 1974 års reform att ett flertal av de då gällande omyndighetsgrunderna slopades. Syftet med reformen var att väsentligt nedbringa antalet omyndighetsförklaringar. Med hänsyn till de betydande inskränkningar i rådgivningen över både ekonomiska och personliga förhållanden som en omyndighetsförklaring innebär, borde en sådan förklaring få komma till stånd bara när det förelåg ett verkligt behov av en så genomgripande åtgärd. I förarbetena framhölls att det hjälpbehov som fanns ofta kunde tillgodoses utan att förmyndare förordnades. Man var dock medveten om att omyndighetsförklaring inte helt kunde undvikas. Sålunda kunde det i vissa fall finnas betydande risk för att den sjuke själv skulle ingå rättshandlingar i strid med de åtgärder som vidtogs av den gode mannen, något som uppenbarligen kunde vara till skada såväl för den sjuke själv som för tredje man. I sådana fall borde enligt föredragande statsrådet omyndighetsförklaring tillgripas.

Enligt utskottets mening är de skäl som låg till grund för 1974 års reform alltjämt bärande. Under ärendets behandling har utskottet inhämtat att efter de nya reglernas ikraftträdande antalet omyndighetsförklaringar sjunkit mycket kraftigt. Som exempel härpå kan nämnas att Stockholms tingsrätt,

som under åren 1969–1973 meddelade något över 1 000 domar på omyndighetsförklaring, dvs. i genomsnitt ca 200 domar om året, efter den 1 januari 1976 fram till remissvarets avgivande i juni 1977 endast bifallit sex ansökningar om omyndighetsförklaring. Utskottet konstaterar med tillfredsställelse att det huvudsakliga syftet med 1974 års reform således uppnåtts.

När det gäller gravt psykiskt sjuka personer som kontinuerligt vistas på vårdinrättningar kan hjälpbehovet i allmänhet tillgodoses på annat sätt än genom omyndighetsförklaring. I sådana fall torde också risken för kolliderande rättshandlingar inte vara särskilt stor. Enligt utskottets mening är det därför följdriktigt att omyndighetsförklaringar mestadels kommer i fråga beträffande personer som inte är i behov av sjukhusvård. Motionärens beskrivning av rättstillämpningen är dock inte helt rättvisande. Även i fråga om sjuka som vistas på sjukhus har nämligen omyndighetsförklaring i vissa fall befunnits nödvändig. Tre av de ovan redovisade domarna från Stockholms tingsrätt avser sålunda personer som vårdades på sjukhus. I dessa fall åberopades som skäl för omyndighetsförklaring att risk förelåg att den sjuke kunde företa rättshandlingar till skada för sig själv. Tingsrätten understryker också i sitt remissvar att risk för kolliderande rättshandlingar föreligger även beträffande den som vårdas på sjukhus, eftersom han kan påverkas av besökande.

Som framgår av redogörelsen ovan (s. 2) för gällande rätt mister en person som omyndigförklaras sin rätt att rösta. Eftersom det är behovet av bistånd och inte graden av sjukdom som är avgörande för om en sjuk person skall omyndigförklaras, kan, som motionären påpekat, en gravt psykiskt sjuk person ha kvar sin rätt att rösta, medan en person med en lindrigare sjukdom kan ha mistat sin rösträtt. Detta förhållande kan självfallet te sig något märkligt. Förlusten av rösträtten kan dock enligt utskottets mening inte tillmätas någon betydelse vid bedömningen av om en person behöver omyndigförklaras eller ej.

Det är självfallet tänkbart att ändra gällande rätt så att frågan om förlust av rösträtten frikopplas från frågan om omyndighetsförklaring. Denna möjlighet diskuterades också under arbetet med den nuvarande regeringsformen men avvisades av statsmakterna. Någon anledning för riksdagen att nu på nytt pröva denna fråga kan utskottet inte finna.

Med hänsyn till vad sålunda anförts anser utskottet att det inte finns något behov av att göra den kartläggning av tillämpningen av reglerna om omyndighetsförklaring som motionären begärt. Utskottet beaktar härvid också att dessa varit i kraft endast i knappt två år. Motionen 657 bör följaktligen i denna del avslås.

Hävande av omyndighetsförklaring

I det föregående avsnittet har utskottet strukit under vikten av att en omyndighetsförklaring kommer till stånd bara när det föreligger ett ound-

gängligt behov av en så genomgripande åtgärd. Uppenbarligen är det lika viktigt att en omyndighetsförklaring hävs, om skäl för omyndighetsförklaring inte längre föreligger. En bestämmelse härom har också tagits in i 10 kap. 8 § FB.

Frågan om hävande av omyndighetsförklaring tas upp i motionen 245. Motionärerna påpekar att man ibland träffar på fall där en person förblir omyndigförklarad under långa tider, trots att han mycket väl är i stånd att klara sig själv. Ofta har den omyndige inte själv känt till att han varit omyndigförklarad. Enligt motionärerna skulle onödigt lidande och många orättvisor ha kunnat undvikas, om det funnits en obligatorisk skyldighet att ompröva omyndighetsförklaringar. Motionärerna yrkar därför att lagen skall ändras, så att en omyndighetsförklaring skall obligatoriskt prövas om, exempelvis inom två år.

Utskottet har tidigare prövat frågan om en *obligatorisk omprövning* av omyndighetsförklaring dels våren 1974 med anledning av en motion med yrkande av samma innebörd som det nu förevarande, dels hösten samma år i samband med propositionen om ändringar i förmynderskapslagstiftningen. Utskottet uttalade vid sistnämnda tillfälle att det var viktigt att, när förutsättning förelåg för hävande av omyndighetsförklaring, detta konstaterades så fort som möjligt och att erforderliga åtgärder skyndsamt vidtogs för att få till stånd en myndighetsförklaring. En obligatorisk omprövning skulle dock i vissa fall kunna vara till nackdel och understundom även till skada för den omyndige. Utskottet anslöt sig därför i stället till förslaget i propositionen att införa en skyldighet för överförmyndarna att årligen granska alla förmynderskap som inte avsåg underåriga och att ge överförmyndarna en rätt att vid behov ansöka om hävande av omyndighetsförklaring. Ett sådant system borde enligt utskottets mening komma att väl tillgodose önskemålet om att en omyndighetsförklaring inte skulle behöva bestå längre än som var oundgängligen nödvändigt.

Enligt vad utskottet inhämtat bl. a. vid en hearing med företrädare för överförmyndarnämnder i Jönköpings län har en granskning av gamla förmynderskap påbörjats och den har redan lett till att omyndighetsförklaringar har kunnat hävas i åtskilliga fall. Med hänsyn härtill finner utskottet ingen anledning att frångå sitt tidigare ställningstagande till frågan om en obligatorisk omprövning av omyndighetsförklaring. Syftet med motionen måste också anses tillgodosett genom nu gällande ordning. Utskottet vill emellertid med anledning av motionen betona vikten av att det påbörjade granskningsarbetet fullföljs i samtliga överförmyndardistrikt. Sedan den första ordentliga granskningen slutförts torde därefter skyldigheten att årligen granska alla förmynderskap inte behöva bli särskilt tids- eller arbetskrävande för överförmyndarna.

En annan fråga som berör hävande av omyndighetsförklaring tas upp i motionen 653, nämligen kravet på företeende av *läkarintyg*. Enligt 10 kap. 15 § FB får rätten inte besluta om omyndighetsförklaring eller om hävande av

sådan förklaring utan att läkarintyg angående den sjukes sinnestillstånd har företetts. Sådant läkarintyg skall vara utfärdat av läkare som har specialistkompetens i allmän psykiatri, rättspsykiatri eller barn- och ungdomspsykiatri eller som annars har förklarats behörig av socialstyrelsen.

I motionen sätts i fråga om läkarintyg alltid skall behöva företes i mål om hävande av omyndighetsförklaring. Enligt motionärerna finns det omyndiga personer som i det praktiska livet bevisat sin förmåga att tillfredsställande vårda sina angelägenheter men som av olika skäl inte kan förete läkarintyg på detta. Motionärerna hänvisar bl. a. till ett fall där en person efter ett psykiskt sammanbrott på 1950-talet omyndigförklarats men därefter under 25 år haft anställning och själv skött sin ekonomi och person. Personen i fråga har inte kunnat förmås att ta kontakt med läkare, och något hävande av omyndighetsförklaringen har därför inte kunnat komma till stånd. För att komma till rätta med sådana fall borde enligt motionärerna möjlighet öppnas att i vissa fall ersätta läkarintyg med annan handling som bestyrker att förmynderskapet kan hävas. Motionärerna yrkar därför att riksdagen skall begära förslag till sådan ändring av villkoren för hävande av omyndighetsförklaring att läkarintyg inte skall behöva företes, om särskilda skäl kan åberopas.

Det av motionärerna åberopade fallet kan i förstone te sig som mycket speciellt. Av remissvaren framgår emellertid att flera liknande fall förekommit. Mot bakgrund av att det finns en skräck hos många för att besöka tandläkare, kroppsläkare m. fl. är det inte heller så märkligt att det kan finnas personer som i samband med omyndighetsförklaring eller på annat sätt fått en sådan skräck för eller aversion emot psykiatriker att de väljer att förbli omyndiga framför att besöka sådana läkare. Antalet fall där det inte går att få fram ett läkarintyg måste emellertid enligt utskottets mening vara mycket begränsat.

Bestämmelsen om att läkarintyg måste företes i såväl mål om omyndighetsförklaring som mål om hävande av sådan förklaring återfanns tidigare i 20 kap. 21 § FB. Vid 1974 års reform undergick bestämmelsen vissa formella ändringar föranledda av de ändrade omyndighetsgrunderna. Någon diskussion om bestämmelsens materiella innehåll, t. ex. om kravet på ett obligatorium skulle upprätthållas, förekom inte. När riksdagen år 1976 beslutade om ändringar i reglerna om faderskap och vårdnad flyttades bestämmelsen till 10 kap. 15 §. I samband därmed moderniserades den i språkligt hänseende. Inte heller då förekom det någon diskussion om bestämmelsens innehåll.

Frågan är nu om den omständigheten att kravet på läkarintyg i några fall kan ha förhindrat ett hävande av omyndighetsförklaring bör föranleda en uppmjukning av bestämmelserna. Vid avgörandet av denna fråga vill utskottet till en början hänvisa till vad utskottet i det föregående anfört om grundtanken bakom de nya omyndighetsreglerna, nämligen å ena sidan att omyndighetsförklaring skall få komma till stånd endast om den är oundgängligen nödvändig och å andra sidan att en omyndighetsförklaring skall hävas så snart som möjligt efter det behovet av omyndighetsförklaring

upphört. Enligt utskottets mening måste det anses strida mot syftet med 1974 års reform att en person, som inte längre har behov av att vara omyndigförklarad, skall förbli detta enbart av den anledningen att ett formellt beviskrav inte kan uppfyllas. Det obligatoriska kravet på läkarintyg bör därför upprätthållas endast om det är nödvändigt för en tillfredsställande utredning om den omyndiges förhållanden att sådant intyg företes.

När det gäller bevisningen i mål om hävande av omyndighetsförklaring vill utskottet helt allmänt stryka under att det är angeläget att domstolen får tillgång till en så allsidig utredning som möjligt. Att i lagen upptagits ett krav på företeende av läkarintyg får sålunda inte leda till att läkarintyget blir den enda utredningen. För att rätten skall kunna på ett riktigt sätt pröva vilket behov av hjälp och bistånd som den omyndige har torde det oftast vara nödvändigt att läkarintyget kompletteras med annan utredning, t. ex. intyg från förmyndaren, arbetsgivaren, socialnämnd m. fl. I vissa fall är det till och med erforderligt att hålla huvudförhandling.

Vid avgörandet av om läkarintyg obligatoriskt måste ingå i utredningen framhåller utskottet först att läkarintyg om en persons sinness tillstånd alltid måste företes när det gäller att förklara någon omyndig. I det fallet måste domstolen nämligen konstatera att vederbörande är psykiskt sjuk, något som domstolen självfallet inte kan göra utan att ha haft tillgång till ett läkarutlåtande. När det gäller hävande av omyndighetsförklaring behöver förhållandena inte alltid vara desamma. I vissa fall kan det självfallet vara fråga om att häva omyndighetsförklaringen därför att den omyndige inte längre är psykiskt sjuk. I andra fall åter kan ett hävande bli aktuellt av den anledningen att vederbörande inte längre behöver hjälp av en förmyndare utan att hjälpbehovet kan tillgodoses på annat sätt. Rätten behöver i sistnämnda fall inte avgöra om den omyndige fortfarande är sjuk utan skall endast pröva om han alltså är i behov av den hjälp och det bistånd som en omyndighetsförklaring kan ge. Vid denna prövning är tillgången till ett läkarintyg självfallet av mycket stort värde. Även annan utredning torde dock kunna ge rätten ett tillräckligt underlag för en rättvisande prövning av frågan. Enligt utskottets mening kan det därför inte anses oundgängligen nödvändigt att läkarintyg företes i alla mål om hävande av omyndighetsförklaring.

På anförda skäl förordar utskottet med anledning av motionen 653 att 10 kap. 15 § ändras så att däri föreskrivet läkarintyg skall företes vid hävande av omyndighetsförklaring, om inte synnerliga skäl föranleder annat. Utskottet föreslår vidare att 15 § jämkas i redaktionellt hänseende.

Som framgår av utskottets förslag skall läkarintyg som regel företes i mål om hävande av omyndighetsförklaring. Det är endast undantagsvis och i mycket speciella fall som det kan finnas anledning att frånga kravet på läkarintyg. I första hand torde det bli fråga om fall där det är helt omöjligt att få fram ett sådant intyg. Det kan dock inte uteslutas att det även i andra fall kan vara nödvändigt att efterge kravet på företeende av läkarintyg, t. ex. om ett

uppfyllande av kravet skulle medföra en betydande omgång eller dra med sig orimliga kostnader. Utskottet vill emellertid stryka under vikten av att de skäl som anförs för en sådan eftergift prövas noga. I de fall där det kan bli aktuellt med att avstå från läkarintyg måste vidare kraven på annan utredning ställas mycket högt. Som påpekas av flera remissinstanser torde det ofta bli erforderligt med huvudförhandling. Att som en remissinstans föreslagit föreskriva obligatorisk huvudförhandling i förevarande fall kan utskottet dock inte finna nödvändigt. Det får i stället ankomma på vederbörande domstol att avgöra om huvudförhandling måste hållas eller om detta kan underlåtas med hänsyn till den utredning som förebragts i målet.

Arvode till förmyndare

1974 års ändringar i FB berörde även reglerna om förmyndares plikter och arvode. Bl. a. betonades att förmyndaren inte bara skulle syssla med ekonomisk förvaltning utan även sörja för myndlingens person. När det gäller arvodesreglerna infördes en rätt för förmyndare att också uppbära arvode för arbetet med den personliga omvårdnaden av myndlingen. Dåvarande regler om hur förmyndararvodet skulle beräknas upphävdes och i stället föreskrevs att arvodet skall i varje särskilt fall bestämmas av överförmyndaren med ledning av de grunder som fastställs av kommunen. Arvodet skall liksom tidigare utges av den omyndige men dock endast om hans beräknade årsinkomst överstiger två basbelopp eller, om ej särskilda omständigheter föranleder annat, han har tillgångar till ett värde överstigande fyra basbelopp. I annat fall skall numera förmyndararvodet betalas av kommunen.

I förarbetena förutsattes att Svenska kommunförbundet skulle utarbeta vissa riktlinjer till ledning för kommunala beslut om grunder för arvoden till förmyndare. Så har också skett. En närmare redogörelse för riktlinjerna finns intagen på s. 16. Enligt vad utskottet erfarit har kommunerna i stor utsträckning antagit Kommunförbundets riktlinjer.

I motionen 657 görs gällande att det från förmyndarhåll anförts betänkligheter mot det sätt på vilket reglerna om arvode till förmyndare kommit att tillämpas. Det har, enligt motionären, hävdats att det av Kommunförbundet rekommenderade taxsystemet motverkat avsikten med 1974 års reform i denna del, nämligen att förmyndare i betydligt större utsträckning än vad tidigare varit fallet skulle ägna sig åt vården och omsorgen om myndlingens person. För att man skall få en uppfattning om hur lagstiftarens intentioner följts och hur lagen kommit att tillämpas i praktiken anser motionären det vara erforderligt med en samlad översyn av dessa frågor.

Utskottet erinrar om att syftet med reformeringen av arvodesreglerna var bl. a. att få till stånd en ordning som så långt som möjligt garanterade att även personer i små omständigheter fick kvalificerade förmyndare och som bidrog

till att den omyndiges behov av bistånd i personliga angelägenheter blev tillgodosett. Remissvaren ger en något splittrad bild av hur arvodesreglerna kommit att tillämpas. Att så är fallet är ganska naturligt med hänsyn till den relativt korta tid som de varit i kraft. Något belägg för motionärens påstående att det nya arvodessystemet skulle ha motverkat ett av syftena med 1974 års reform, nämligen att få till stånd en ökad omsorg om myndlingens person, ger remissvaren dock inte. Däremot synes syftet att få fram kvalificerade förmyndare inte ha kunnat till fullo uppnås. Som framgår av Stockholms överförmyndarnämnds yttrande har man i Stockholm alltjämt svårigheter att nyrekrytera förmyndare. Även i övrigt har i remissvaren vissa anmärkningar mot taxsystemet framförts. Bl. a. har det framhållits att arvodesframställningar kommit att behandlas mycket olika inom överförmyndardistriktet.

Vad utskottet anfört visar att det alltjämt torde föreligga vissa brister när det gäller arvoderingen av förmyndare. Dessa är dock inte av sådan karaktär att det finns anledning att nu företa en allmän översyn av arvodessystemet. Med hänsyn till att utformandet av de närmare reglerna för bestämmande av arvode numera är en kommunal fråga får det i första hand ankomma på de kommunala myndigheterna att se över dessa. Utskottet utgår också från att Kommunförbundet noga följer utvecklingen på området och vidtar de ändringar i sina riktlinjer som därvid kan befinnas erforderliga. På anförda skäl avstyrker utskottet bifall till motionen 657 även i denna del.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *omyndighetsförklaring* att riksdagen avslår motionen 1976/77:657, såvitt nu är i fråga,
2. beträffande *omprövning av omyndighetsförklaring* att riksdagen avslår motionen 1976/77:245,
3. beträffande *företeende av läkarintyg* att riksdagen med anledning av motionen 1976/77:653 antar följande i härvid fogad *bilaga* av utskottet föreslagen lag om ändring i föräldrabalken,
4. beträffande *arvode till förmyndare* att riksdagen avslår motionen 1976/77:657, såvitt nu är i fråga.

Stockholm den 29 november 1977

På lagutskottets vägnar

LENNART ANDERSSON

Närvarande: Lennart Andersson (s), Inger Lindquist (m), Stig Olsson (s), Martin Olsson (c), Elvy Nilsson (s), Arne Andersson i Gamleby (s), Åke Gillström (s), Bo Siegbahn (m), Stina Andersson (c), Anne-Marie Gustafsson (c), Bengt Silfverstrand (s), Birgitta Johansson (s), Olle Eriksson (c), Karin Ahrland (fp) och Inger Ingvar-Svensson (c).

Särskilda yttranden

1. av Inger Lindquist (m) som anför:

Bakgrunden till yrkandet i min motion 1976/77:657 beträffande omyndighetsförklaring är att jag haft tillfälle att konstatera att det i rättstillämpningen råder oklarhet om hur de nya reglerna om omyndighetsförklaring skall tolkas och att tillämpningen medför konsekvenser som uppenbarligen inte varit beräknade vid lagens tillkomst. Jag har vidare kontaktats av föräldrar till utvecklingsstörda som framfört den uppfattningen att det är en felinriktad omtanke att belasta vissa utvecklingsstörda och andra medmänniskor i motsvarande situation med krav på full rättskapacitet inför politiska val och vid avtal av ekonomisk natur.

Av remissorganen har bl. a. Svenska kommunförbundet och Riksförbundet för social och mental hälsa i sina remissvar förklarat sig dela den uppfattning jag framfört i min motion. Företrädare för rättsvetenskap har också påtalat brister i samband med tolkningen av lagbestämmelsen. Jag anser alltså fortfarande att bestämmelsen medför betydande oklarheter. Att jag trots detta f. n. inte vidhåller min begäran om en uppföljning av rättstillämpningen har bl. a. sin grund i att högsta domstolen inom kort kommer att avgöra ett dit fullföljt mål från hovrätten för Västra Sverige angående omyndighetsförklaring. Förhoppningsvis kan högsta domstolens dom verka i klargörande riktning.

Beträffande mitt yrkande om kartläggning av arvoderingen till förmyndare vill jag understryka vad utskottet anfört om att det alltjämt torde föreligga vissa brister i detta avseende. Jag vill ytterligare framhålla vad Stockholms överförmyndarnämnd sammanfattningsvis anfört i sitt remissvar, nämligen dels att kommunförbundets riktlinjer utformats efter ett alltför stort hänsynstagande till kommunernas intressen av att få ett inflytande över hur arvoden bestäms, dels att riktlinjerna behöver omarbetas. Överförmyndarnämnden har vidare betonat vikten av att överförmyndarna nu arbetar för att förmyndarna skall ändra sina attityder när det gäller omvårdnad om myndlingarna. Även socialstyrelsen har medgivit att det nuvarande taxesytemet motverkar att förmyndaren kan ägna sig åt myndlingens person.

Jag vill allvarligt understryka vikten av utskottets uppfattning att Kommunförbundet noggrant bör följa utvecklingen på området och vidta de ändringar i sina riktlinjer som kan anses erforderliga.

Vad slutligen rör motionen 653 vill jag förklara att jag med yttersta tveksamhet gått med på förslaget att ge möjlighet att häva omyndighetsförklaring utan företeende av läkarintyg. Förslaget har till följd att domstol vid prövningen av frågan om hävande av omyndighetsförklaring förhindras att använda sig av det närmast till hands liggande bevismedlet, nämligen läkarintyg. Detta kan t. ex. ha till följd att domstol på grund av bristande bevisning avstår från att myndigförklara någon som skulle ha kunnat bli myndigförklarad om läkarintyg fått företes. Förslaget kan alltså, förutom det avsteg från rådande principer som det innebär, också medföra nackdel för den enskilde. F. n. kan det naturligtvis, såsom framhållits under ärendets behandling, finnas enstaka fall där hänsynen till den enskilda människan gör att en *inskränkning* i den nuvarande regeln kan anses befogad. Jag vill dock framhålla, att det nu införda undantaget från kravet på läkarintyg uppenbarligen måste komma till än mindre användning i framtiden, eftersom bestämmelserna för omyndighetsförklaring numera är ytterst skärpta i förhållande till tidigare lagstiftning. Slutligen vill jag som min mening framhålla att rättssäkerheten i vart fall kräver att mål, där undantagsbestämmelsen kan bli aktuell, så gott som alltid avgörs vid huvudförhandling.

2. av Lennart Andersson, Stig Olsson, Elvy Nilsson, Arne Andersson, Åke Gillström, Bengt Silfverstrand och Birgitta Johansson (samtliga s) som anför:

Syftet med 1974 års reform av förmynderskapslagstiftningen var att väsentligt nedbringa antalet omyndighetsförklaringar. Bestämmelserna om omyndighetsförklaring utformades också så att endast den som har ett verkligt behov av det stöd och bistånd som en förmyndare kan ge får omyndigförklaras. När skäl för omyndighetsförklaring inte längre föreligger skall den hävas. I lagstiftningsärendet underströks vikten av att detta sker snarast möjligt.

Som framgår av utskottets yttrande har efter reformens genomförande den 1 januari 1976 antalet omyndighetsförklaringar sjunkit mycket kraftigt. Vid Stockholms tingsrätt har sålunda antalet omyndighetsförklaringar under 1976 utgjort endast ca 2 procent av det tidigare antalet årliga omyndighetsförklaringar. Vi vill här uttala vår tillfredsställelse över att 1974 års reform fått ett sådant genomslag.

Även om det sålunda är klarlagt att omyndighetsförklaring nu kommer till stånd endast undantagsvis, torde det fortfarande vara så att det finns personer som förblivit omyndigförklarade trots att de inte har något behov av stöd av förmyndare. Detta problem har tagits upp från skilda utgångspunkter i två socialdemokratiska motioner.

I motionen 1976/77:245 av Hagar Normark m. fl. yrkas att lagen ändras så att omyndighetsförklaring skall obligatoriskt omprövas efter viss tid. Utskottet konstaterar att syftet med motionen blivit tillgodosett genom att

skyldighet ålagts överförmyndarna att årligen granska alla förmynderskap och därvid pröva om det finns skäl att ansöka om hävande av omyndighetsförklaring. Vi vill här endast stryka under vikten av att en sådan granskning omgående kommer till stånd i samtliga överförmyndardistrikt och att överförmyndarna så snart som möjligt tar initiativ till att få omyndighetsförklaringar hävda, när det inte längre föreligger behov av stöd av förmyndare.

För att få en omyndighetsförklaring hävd krävs i dag att läkarintyg om den omyndiges sinnestillstånd företes. Denna formföreskrift har, såsom framhålls i motionen 1976/77:653 av Mats Hellström m. fl. lett till att vissa omyndiga inte kunnat myndigförklaras. Det förhåller sig nämligen så att det finns personer som av skräck för läkare väljer att förbli omyndiga framför att underkasta sig en läkarundersökning. I motionen redogörs för ett sådant fall. Av remissvaren framgår att även andra liknande fall är kända. Vi finner det därför mycket glädjande att inom utskottet enighet kunnat uppnås om att luckra upp beviskravet. I ett hänseende har utskottet gått längre än motionärerna föreslagit. Utskottet har nämligen inte gjort någon beställning till regeringen utan har självt upprättat ett förslag till ändring av 15 kap. 10 § FB. Härigenom kan en ny ordning komma att tillämpas redan från kommande årsskifte. I ett annat viktigt hänseende har utskottet emellertid varit mera restriktivt än motionärerna. I motionen yrkades att kravet på företeende av läkarintyg skulle efterges när "särskilda skäl" förelåg. Enligt utskottets förslag skall rätten kunna häva omyndighetsförklaring utan företeende av sådant intyg endast om "synnerliga skäl" föranleder detta.

Vi har den uppfattningen att det hade varit bättre om utskottet hade valt uttrycket "särskilda skäl". Redan detta uttryck ger anvisning om att avvikelser från huvudregeln endast skall kunna ske undantagsvis och efter noggrann prövning. Ordvalet "synnerliga skäl" ger enligt vår mening uttryck för en mycket långt gående restriktivitet och kan leda till att undantagsregeln blir tillämpad så sällan att syftet med uppmjukningen av beviskravet inte blir tillgodosett. Även om vi således hade föredragit motionärernas förslag till undantagsregel, har vi dock inte velat reserverat oss mot utskottets förslag, eftersom vi har ansett det angeläget att ett enigt utskott står bakom den föreslagna uppmjukningen av beviskravet. Vi vill dock betona att man bör följa utvecklingen på området. Skulle det visa sig att den nu föreslagna lagändringen inte ger åsyftat resultat bör lagtextens utformning prövas på nytt.

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrives att 10 kap. 15 § föräldrabalken¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

10 kap.

15 §

Rätten får ej förklara någon omyn-
dig eller förklara någon åter myndig
utan att läkarintyg angående hans
sinnestillstånd har företetts. *Närma-
re bestämmelser om sådant intyg
meddelas av regeringen.*

Rätten får ej förklara någon omyn-
dig utan att läkarintyg angående
hans sinnestillstånd har företetts.
*Om icke synnerliga skäl föranleda
annat, får rätten ej heller häva omyn-
dighetsförklaring utan att sådant intyg
har företetts.*

*Närmare bestämmelser om intyg
som anges i första stycket meddelas av
regeringen.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1978.

¹ Balken omtryckt 1976:612.